

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА МОТИВАЦІЯ ВЛАСНОЇ НАЗВИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ДІАЛЕКТНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Пальчевська Олександра Святославівна,

канд. філол. наук

Рівненський інститут відкритого

Міжнародного університету розвитку людини "Україна"

У статті розглянуто діалектні фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом власної назви. Основна увага зосереджена на реконструкції національно-культурних образів фразеологізмів, які пов'язуються з експресивною характеристикою зовнішніх чи внутрішніх якостей позначуваного: поведінки, вигляду, способу дії і т.п. Автор постулює, що образна основа фразеологічних одиниць перегукується з фольклорними текстами, народними віруваннями, національним символізмом.

Ключові слова: власна назва, національно-культурна мотивація, характеризуючі фразеологізми, реконструкція образу.

Особливості власних назв та фразеології з онімним компонентом були предметом уваги різних наукових напрямів мовознавства і лінгвопоетики: порівняльно-історичного (В. Джонз, М. Мюллер, А. Мейє, В.В. Іванов, В.П. Нерознак), структурно-семіотичного (П.О. Флоренський, М. Фуко, Ю.М. Лотман), семантичного (О.К. Смирнов, Т.А. Ненашева, А. Вежицька, С. Кріпке) та комунікативно-когнітивного (О.Ю. Андрієнко, Л.В. Гнаповська, Г.Г. Молчанова, С.В. Львовичкіна, Т. Велентайн, А. Лерер, Р. Цур).

Особливо цікавими, з точки зору вияву конотативних якостей англійської діалектної фразеології, що є практично недослідженою у вітчизняному мовознавстві, можна вважати ФО з компонентом власної назви, які характеризують різноманітні явища, ситуації, обставини, предмети тощо. Причому ФО такого типу характеризують як властивості та якості людини, так і оточуючої дійсності, маючи при цьому яскраво виражений національний характер. Усе це пояснює *актуальність* дослідження, спрямованого на визначення семантико-мотиваційних моделей діалектної фразеології з компонентом власної назви. Переважна більшість таких номінацій мають експресивно-оцінне значення.

Мета даної розвідки полягає у визначенні національно-культурної мотивації фразеологічних одиниць, шляхом реконструкції культурних образів, які передаються власними назвами.

Об'єктом дослідження є англійські діалектні фразеологізми з компонентом власної назви.

Предметом вивчення – особливості національно-культурної мотивації таких номінацій.

Наукова новизна дослідження визначається етнолінгвістичним ракурсом дослідження діалектної фразеології, який дозволив реконструювати базові семантико-мотиваційні моделі.

Власна назва, що виникла у далекому минулому, існує на перетині різних точок зору: відображає уявлення про власну назву, які притаманні людині, що створила цю власну назву, що вжила цю назву у мовленні, тексті а також особливості сприйняття антропонімії та топонімії сучасною людиною, яка звертається до фольклор-

них джерел, пам'яток писемності, діалектного фонду. Власна назва не тільки відображає точку зору номінатора на предмет чи особу номінації, а й сама виявляється об'єктом оцінки (соціокультурної, естетичної, конфесіальної, етнічної) з боку носіїв мови. Суб'єктивне сприйняття власної назви детермінується перш за все естетичним критерієм: благозвучність (асонанс, наявність сонорних і т.д.), культурними та іншими асоціаціями [Супрун 2000], які наповнюють семіотичну сферу імені. Можна виділити наступні типи ФО: нехарактеризуючі, умовно характеризуючі, характеризуючі [Смольников 2005, 119-124].

Позамовна мотивація нехарактеризуючих ФО не визначалась ознаками певної особи чи предмета, а найчастіше була пов'язана з магічними функціями [Толстой, Толстая 2000, 598]. До нехарактеризуючих варто віднести фразеологізми з апотропеїчною (захисною) функцією. Це здебільшого обрядові, календарні назви та терміни, номінації, які відносяться до вербальної магії, благо побажання. Нехарактеризуючими вважаємо також і прокльони. Умовно характеризуючі фразеологізми вміщують не прямі характеристики, а відношення носіїв мови до предмета чи особи, відображають часову, ситуативну ознаку власної назви.

До групи характеризуючих ФО відносимо номінації, які пов'язуються з експресивною характеристикою зовнішніх чи внутрішніх якостей означуваного: поведінки, вигляду, способу дії і т.п. Такі номінації наділені більш чи менш постійною ознакою, що дає змогу реконструювати національно-культурні образи, які лежать у їхній основі. За способом утворення превалюють метафоричні фразеологізми та фразеологізми-порівняння, які встановлюють схожість ознаки того, що номінується з людьми, місцями, тваринами, предметами, міфічними істотами і т.п. Їхньому виникненню зазвичай передувала поява прецедентних позначень людини чи місця за подібністю зовнішнього вигляду, якостей, характеристик живого чи неживого предмета.

З-поміж характеризуючих ФО виокремлюються наступні групи номінацій за семантичною ознакою.

Інтелект. На позначення дурної людини використовується номінація: *a daft Watty* (буквально нерозумний Уотті) [ED2, 9], де Уотті пестливе від імені Уолтер, зустрічається також у композиті *Watty-handed*, зі значенням лівша [ED6, 404] та ФО *to look like Watty to the worm* (дивитися як Уотті на черв'яка) – мати вигляд, який висловлює огиду [ED6, 404], що підтверджує використання антропоніма у номінаціях, які відносяться до низу оцінної шкали. Номінація також зустрічається у формі *a dafty Whatty*, дурень, незграбна людина [ED2, 9]. В ФО *Duke's-headed fool* (дурень з герцогською головою) "дурна людина" відбувається антропонімізація компонента *Duke* – Герцог, який позначає соціальний статус [ED2, 203]. *Tom boy* (хлопець Том) – "людина, яка поводить по-дурному", друге значення ФО – "розпусник" [ED6, 184]. Говорячи про дуже дурну людину, вживають також паремію *as wise as Walton's calf who ran nine mile to suck a bull* (такий же мудрий як теля з Уолтона, яке пробігло дев'ять миль щоб посмоктати бичка) [ED6, 373]. Номінація виникла в районі Есекса та часто використовується в інших місцевостях у контексті селищ з назвою *Waltham*. Свартенгрен Т. Хілдінг вважає, що оригінальне значення паремії було спотворене – теля належало Уоолтонському абатству, а сама приказка висміювала монахів за нерозумні проповіді [Hilding 1918, 49].

Одне з діалектних значень лексеми *deep* – хитрий, тому ФО *to be as deep as Garrick* – "бути дуже підступним, хитрим" [ED2, 564]. Приведемо синонімічні (i) *as deep as Garratt*, (3) *as deep as Garrich*, (4) *as deep as Gany*, (5) *as deep as the North*, (6) *as deep as the North Star*, (7) *as deep as Wilkes* [ED2, 49], компаративи, у яких компонент власної назви виступає еталоном крайньої хитрості.

Колір\Відтінки. У номінації *dark as Newgate knocker*, яка характеризує дуже темну ніч [ED2, 25] компонент *Newgate knocker* позначає чуб, який вуличні торговці та злодії зачісували на бік [Hilding 1918, 244].

Аномальні стани людини. Про п'яну людину кажуть *As drunk as David's sow; drunk like David's eye* (п'яний як Девідова свиня) [ED2, 44]. Вважається, що номінація походить із переказів British Apollo, I, 527, 171 1, де йдеться про дружину Девіда Джонса, яка одного разу була знайдена дуже п'яною в свинарнику [Hilding 1918, 204]. Синонімічне порівняння *drunk as Essex hogs* є згадкою про традиції прийняття алкоголю в Есексі, де *Essex hogs* локальне прізвисько на позначення жителів цього регіону [Hilding 1918, 204].

Відхилення від норми. Для того щоб підкреслити, що людина чи річ наділена якостями, які виходять за рамки норми, дуже часто використовують порівняльні звороти, у складі якого є компонент *Dick's hatband* (стрічка на капелюсі Діка) [ED2, 65]: *n.Yks. He's as queer has Dick hatband* (Він такий же дивний, як стрічка на капелюсі Діка), *as fond as Dick's hat-band* (Він такий же марний, як стрічка на капелюсі Діка), *as awkward as Dick's hatband* (Він такий же незграбний, як стрічка на капелюсі Діка), *as fine as Dick's hat-band* (Він такий же гарний, як стрічка на капелюсі Діка), *as queer as Dick's-hatband, made of pea-straw, that went nine times round, and would not meet at last* (Він такий же дивний як стрічка на капелюсі Діка, яка була обернута дев'ять разів і ні разу не зустрілась), *as cross (or as queer) as Dick's hat-band* (Він такий же перехрещений (дивний) як стрічка на капелюсі Діка), *as crooked as Dick's hatband* (Він такий же кривий як стрічка на капелюсі Діка). За даними словника англійських діалектів цей компаратив походить від застарілого звичаю дарування стрічок до капелюхів під час поховання та використовується у стосунку людей та речей, які не відповідають стандартам. Свартергрєн Т. Хілдінг схиляється до думки, що вище приведений вираз є алюзією на корону Річарда Кромвеля, яка йому не підходила за розмірами. Річард Кромвель – син Олівера Кромвеля, другий лорд-протектор Англії, Шотландії та Ірландії протягом 8ми місяців з 3 вересня 1658 по 25 травня 1659, після чого добровільно подав у відставку. Його вороги називали його *Tumbledown Dick* (напівзруйнований Дік). [Hilding 1918, 100]. Деякі лінгвісти припускають, що *Dick* є евфемістичною заміною антропоніма *Nick*, який вживається на позначення диявола.

Стосунки між людьми. Коли говорять про дуже близькі стосунки між людьми, кохання використовують ФО *as thick as Dick and Liddy*, [ED2, 65]; *as Harry and Mary* [ED6, 88], які є варіантами номінації *as thick as as Darby and Joan* [ED6, 88]. Вважається, що Дерді і Джоан це гумористична алюзія на закохану пару, яка вперше згадується в баладі написаній Генрі Вудфолом [Hilding 1918, 326].

В контексті негативної поведінки людей, злочинної змови вживаються паремії *as great as the devil and Dr. Faustus* та *as great as old Nick and the Earl of Kent*.

В останній ФО згадується історичний персонаж *Goodwin, Earl of Kent*, який за переказами був дуже підлим лиходієм [T. Hilding 1918, 326].

Надійність, безпека сімейних стосунків акумулюється у виразі *firm as Hodge wife*, (надійний як дружина Ходжа). Надійність Ходжової дружини підтверджувалась декілька разів єпископом [ED2, 367]. Синонімом останньої номінації є ФО з компонентом топонімом *as firm as the rock of Cashel*, де *rock of Cashel* відомий також як *Cashel of the Kings* або *St. Patrick's Rock*, історичний об'єкт ірландської провінції Munster, завдяки своєму розташуванню на горі, слугував традиційним місцем перебування ірландських королів в X – XII століттях. ФО *to be John Tamson's bairns or man* [ED6, 25] – виразник рівності. "*We're a' Jock Tamson's Bairns*" (*Lowland Scots for we're all John Thomson's children*) – паремія популярна в Шотландії та на півночі Англії, є своєрідною персоніфікацією шотландської нації. Сучасне значення ФО "всі люди однакові". Вважається, що вираз походить з промов шотландського релігійного діяча 1805 – 1840 преподобного Джона Томсона, який називав членів своєї конгрегації "*ma bairns*", "мої діти", що надало номінації змісту приналежності до певної групи. Антропонім "*Jock Tamson*" (John Thomson) типовий для Шотландії та має еквіваленти "*John Doe*", "*John Smith*", "*Joe Bloggs*" тощо.

Характеристики погоди. На позначення поганої погоди використовують номінацію *Drayton dirty fair*. Йдеться про ярмарок, який відбувався в *Market Drayton* в кінці жовтня, період, у який випадає багато опадів [ED2, 163]. Сильний дощ, який приносять східні вітри називається *Tiverton rain* [ED6, 170], де *Tiverton* назва місцевості.

Розмір. Концептуальна опозиція велике/мале знаходить свою реалізацію за допомогою компаративних фразеологізмів, де компонент власної назви природно відповідає образу еталону – чомусь відомому носію діалекта: *as big as a Dorchester butt*, "дуже товстий" [ED2, 126] (такий великий як Дрочестерські бочки), *as big as Gilderoy* (такий же великий як Гілдерой): "*I wouldn't give it to j'ou if j'ou were as big as Gilderoy*,". Вираз зазвичай використовується як презирливий виклик. Цікавою видається мотиваційна перебудова, яку проходить ця образна номінація. Фразеологізм походить з *to be hung higher than Gilderoy's Kite*, бути покараним суворіше ніж найгірші злочинці. За даними словника англійських діалектів Гілдерой відомий злодій, який обікрав Кардинала Решельє та Олівера Кромвеля [ED2, 609]. У певний період історії існувала юридична аксіома, яка втілювалась у практику "*The greater the crime, the higher the gallows*". Чим тяжчий злочин, тим вища шибениця. У баладі страда Гілдероя описується так:

*"Of Gilderoy sae fraid they were
They bound him mickle strong,
Till Edenburrow they led him thair
And on a gallows hong;
They hong him high abone the rest,
He was so trim a boy ..."*

Він був повішений вище за інших тому, що його злочини були визнані найсерйознішими. Тіло знаходилося далеко від землі та нагадувало яструба (Kite) [The New York Times, Published: May 27, 1888 <http://query.nytimes.com/>] Зі словом

Tantony пов'язується ідея чогось малого, близької віддалі: *to follow one like a Tantony-pig*, близько до когось притулитись. Де сам антропонім *Tantony*, також пишеться *Tantany* [ta'ntani, tae'ntani] є частиною сталого виразу *Tantony('s-pig)* або *Anthony-Pig* "найменше та найулюбленіше поросля із виводку", яке згідно традиції присвячується та захищається святим Антонієм, покровителем свинопасів. За переказами поросля скрізь слідувало за святим [ED1, 61]. Номінація *Tantony* має також значення "малий дзвінок", який вішали у церкві між олтарем та навом або над порогом. Цей термін також використовується по відношенню до будь-якого маленького дзвоника. Такий дзвінок вважався символом святого Антонія та помітний на всіх його зображеннях [ED6, 30].

Багатство. *Duffs luck* – паремія виразник особливо гарної вдачі та багатства. Даф – прізвище графа Файфського, родина якого на протязі декількох поколінь накопичувала земельні угіддя [ED2, 203].

Добре\погане. Оцінна семантика реалізується широким спектром конотацій. Так, цікавим здається вислів *as fine as Phillyloo* [ED2, 360], де у внутрішній формі відображається семантична модель гарна сварка. Лексема *Phillyloo* має форми *Philliloo*, *pillillew*, *fillyloo*, *lillilow*, *pillilew* та різні значення починаючи від сімейної та сусідської сварки з криками, від скорботних волянь до радісних криків. Джерела походження номінації невідомі. [Hilding 1918, 217]. Вираз *to look like Flora in distress* [ED2, 420], мати розтріпане волосся походить із римських традиційних квіткових фестивалів, де учасниці танцювали із розпущеним волоссям [Wilkinson 1992, 399]. Про щось достатньо добре кажуть *up to Tommy* [ED6, 185]. Негативні конотації реалізуються виразом *to end in a whew, like Cawthorne feast (or wakes)*, фразеологізм використовується на позначення чогось, що завершується погано, або ніколи не закінчується. Номінація має за основу календарно-обрядову семантику. Вважалося, що в останній день *Cawthorne feast*, який продовжувався до чотирьох днів керівникам церкви необхідно було обходити межі селища з ліхтарем, з якого запалювали свічку в кінці для того щоб оголосити кінець святкування [ED6, 453].

Характеристика дії. Топонімічні образи можуть використовуватись на позначення якісної характеристики дії. Так номінація *to take a Burford bait* є відображенням побутових реалій у мові носія традиційної культури: *to take a Burford bait* (пообідати у Берфорді) – "жадібно їсти" [ED6, 16]. Селище Берфорд відоме своїми ярмарками [Fuller 1905, 5].

Характеристики людини. Образи, які передаються власною назвою дуже часто акумулюються навколо якостей людини. Найчастіше такі фразеологізми відносяться до номінативно-характерологічного типу. В діалектній фразеології людина старшого віку, яка хоче здаватись молодою *forty sa' one (save one) like Obitch's or Roden or Rowson cowl (colt)* [ED2, 470]. Іноді людина, якій минало сорок років стверджувала, що її лише 39. За Йоркширськими переказами Тропова дружина працювала в неділю. Вираз *as busy or as throng as Throp's wife*, використовується на позначення людини, яка дуже зайнята, особливо через дрібниці [ED6, 115].

Емоції. Про веселу людину кажуть *to ride to Turra, to be riding to Turra*. Селище Тариф (*Turreff*) відоме своїми веселощами та розвагами. [ED6, 274]. Роздратування та лють представляються виразами *that flogs Dolly* [ED2, 117]; (2) *as wild as Orson*,

very wild. Stf. (J. C.W.) [ED6, 492]. Остання номінація є алюзією на історію про Валентина та Орсона, двох близнюків. Орсон був викрадений ведмедями, виріс з ними: *Orson = onrson* "маленький ведмідь"[Т. Hilding 1918, 110]. Коли людина розмовляє дивно, сердито кажуть *to tell dildrams and Buckingham Jenkins*. Вираз походить із старої легенди про Іакінгема Джекінза [Grose 1811, 201].

Отже, можна зазначити, що образна основа фразеологічних одиниць з компонентом власної назви відносно прозора, перегукується з фольклорними текстами, народними віруваннями, національним символізмом. Розглянутий вище комплекс номінацій допомагає усвідомити специфіку народних уявлень пов'язаних з характеристиками тої чи іншої власної назви, а також специфіку мотиваційних відношень у певній лексико-семантичній групі. Перспективним вважаємо дослідження календарної та обрядової лексики а також словосполучень, які позначають зооморфні та фітоморфні образи з компонентом власної назви.

В статье рассматриваются диалектные фразеологические единицы английского языка с компонентом личного имени. Основное внимание сосредоточено на реконструкции национально-культурных образов фразеологизмов, которые связываются с экспрессивной характеристикой внешних или внутренних качеств обозначаемого: поведения, внешности, способа действия и т.п. Автор постулирует, что образная основа фразеологических единиц перекликается с фольклорными текстами, народными верованиями, национальным символизмом.

Ключевые слова: имя собственное, национально-культурная мотивация, характеризующие фразеологизмы, реконструкция образа.

The article deals with the dialect phraseology of English with the component of personal name. The main attention is paid to the reconstruction of national-cultural images of phraseological units, which are connected to the expressive characteristics of the outer and inner features of the denoted: conduct, image, way of action and so on. The author states that the image base of phraseological units is linked to folklore texts, national beliefs and symbols.

Key words: personal name, national-cultural motivation, characterizing phraseological units, image reconstruction.

Література:

1. Смольников С.Н. Функциональные аспекты исторической антропонимики (на материале деловой письменности русского севера XVI–XVII веков): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01 / Сергей Николаевич Смольников. – Санкт-Петербург, 2005. – 426 с.
2. Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал: [Монография] / В.И. Супрун. – Волгоград: Перемена, 2000. – 172 с.
3. Толстой Н.И., Толстая С.М. Имя в контексте народной культуры // Язык о языке / Н.И. Толстой, С.М. Толстая; Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М., 2000. – С. 597–624.
4. ED1, ED2, ED6 Wright J. The English Dialect Dictionary Volumes I, II, VI. – Oxford: University Press, 1898 – 1905.
5. Fuller T. The History of the Worthies of England Vol. III. / T. Fuller // London: Thomas Tegg, 1905. – 616 p.
6. Grose F. A provincial glossary; with a collection of local proverbs, and popular superstitions / F.A. Grose // London: E. Jeffery, 1811. – 406 p.
7. Hilding T. Svartengren Intensifying Similes in English / Svartengren T. Hilding // Lund: Aktiebolaget Skanska Ckntaltryckriict, 1918. – 512 p.
8. The New York Times, Published: May 27, 1888 / *Електронний ресурс*: <http://query.nytimes.com/>
9. Wilkinson P.R. A Thesaurus of English Traditional Metaphors / P.R. Wilkinson. – London and New York, 1992. – 777 p.